

ВІДГУК

офіційного опонента **Доценко Олени Леонідівни**, кандидата філологічних наук, доцента, доцента кафедри української мови факультету гуманітарних наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» про дисертацію **Семенишин Олени Іванівни «Прагмалінгвістична організація мовленнєвих тактик впливу в політичному дискурсі»**, подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія

1. Актуальність дослідження.

Антропоцентричний підхід, попри те, що панує в лінгвістиці впродовж кількох десятиліть, не втрачає актуальності, а дедалі більше привертає увагу вчених в умовах активізації суспільно-політичних процесів, керованих через комунікативні технології. Нинішня гібридна війна, складовими якої є пропаганда, вплив на суспільну думку, формування вигідної певним політичним колам позиції, потверджує вагу досліджень політичного дискурсу й реалізованих у ньому мовленнєвих тактик впливу, які Олена Семенишин слушно називає «різновидами комунікативної зброї» (с. 14). За таких умов дослідження прагмалінгвістичної організації лінгвальних та екстралінгвальних компонентів тактик впливу, репрезентованих в українському політичному дискурсі (с. 15), запропоноване в дисертації, безперечно, є дуже перспективним. Теоретичною основою рецензованої роботи, запропонованої на розгляд спеціалізованої вченої ради, стали нові підходи до потрактування специфікаційних та класифікаційних особливостей комунікативних стратегій і тактик впливу в політичному дискурсі, особливостей їх лінгвальної та екстралінгвальної реалізації з урахуванням прагмалінгвістичних маркерів впливу на масового адресата.

2. Наукова новизна результатів дисертації (теоретичних та/або експериментальних).

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у роботі, не викликає заперечень, адже дисертація О. Семенишин є першим в українському мовознавстві ґрунтовним дослідженням специфіки реалізації тактик впливу в політичному дискурсі, в якому представлено авторську

типологію окреслених стратегій і тактик, схарактеризовано особливості їх мовної та екстралінгвальної реалізації, обґрунтовано особливості адаптації до українських реалій технологій, відомих в усьому світі, а також унікальні форми комунікативного впливу, типові для українського політичного дискурсу.

3. Теоретичне і практичне значення результатів дисертації.

Теоретичне значення дисертації є незаперечним, оскільки в ній дуже вдало апробовано методологію дослідження мовних засобів впливу в політичному дискурсі із залученням до аналізу екстралінгвальних чинників, які є важливими для специфікації та класифікації прагмалінгвістичних тактик впливу в політичній комунікації. Напрацьовану методологію можна застосувати для дослідження інших типів мовного впливу, сугестії, маніпуляцій, особливостей їх реалізації в різних дискурсах. Проте, на наш погляд, чи не найбільшим досягненням роботи є її **практична значущість**, яка ні в якому разі не зводиться до можливості використання матеріалів дисертації під час викладання дисциплін антропоцентричного циклу: лінгвопрагматики, дискурсології, медіалінгвістики, лінгвокриміналістики. Варто звернути увагу й на можливість використання результатів дослідження під час проведення лінгвістичних експертиз пропагандистських текстів, адже в дисертації дуже успішно апробовано застосування прийомів прагмалінгвістики для виявлення тактик впливу, що використовують у політичному дискурсі з маніпулятивною метою для формування вигідних певним політичним колам суджень, оцінок. Зокрема цікавими з погляду використання під час лінгвістичних експертиз видаються прагмалінгвістичні особливості реалізації тактик дискредитації, викривлення інформації.

4. Наукове обґрунтування результатів дослідження, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформованих у дисертації та їхня достовірність.

Наукова обґрунтованість результатів дослідження базується на належному студіюванні й творчому опрацюванні 227 позицій наукової

літератури, зокрема монографій, дисертацій, публікацій у періодичних виданнях, що забезпечило формування міцного теоретичного підґрунтя виконаної дисертації. Фактологічна база рецензованої роботи є репрезентативною й достатньою, адже Оленою Семенишин опрацьовано 1957 фактів реалізації політиками мовленнєвого впливу, а також численні візуальні зразки впливу реклами, мемів, відео, які доповнили й підвищили ефективність дослідження кореляції лінгвальних та екстралінгвальних складових стратегій впливу в політичному дискурсі. Представлений у дисертації ілюстративний матеріал значний за обсягом, цікавий та переконливий. З огляду на це вважаємо, що наукові положення і висновки дослідження є теоретично й емпірично обґрунтованими та вірогідними.

5. Рівень виконання поставленого завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності.

Визначені в дисертації завдання зrealізовано на належному науковому рівні, про що свідчить логічність, послідовність і продуманість викладення теоретичного матеріалу, а також ретельно дібраний, скрупульозно та вдумливо проаналізований емпіричний матеріал. Науковий апарат дослідження сформульовано коректно, терміни дібрано і дефінійовано з урахуванням їхньої семантики, етимології, представлення досліджуваних понять у різних мовах. Оптимально сформовано й застосовано систему методів дослідження, що сприяло реалізації поставленої мети, формулюванню обґрунтованих і об'єктивних висновків.

6. Апробація результатів дисертації. Повнота викладу основних результатів дисертації у наукових публікаціях.

Отримані результати дослідження висвітлено у 7 одноосібних публікаціях: 5 – в наукових виданнях, уключених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України, що відповідає пунктам 8, 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів від

12.01.2022 № 44). 2 статті опубліковано в закордонних виданнях Німеччини та США, 2 оприлюднені у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій.

Основні положення й результати роботи було апробовано в доповідях на міжнародних і всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях (м. Гамбург (Німеччина), м. Бостон (США), м. Київ, м. Кропивницький, м. Полтава) протягом 2019-2022 рр.

7. Структура і зміст дисертації, її самостійність, завершеність, відповідність вимогам щодо оформлення й обсягу.

Зміст та структура роботи детерміновані логікою дослідження, відповідають його меті й завданням. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (227 найменувань), списку джерел ілюстративного матеріалу (156 найменувань) і двох додатків. Таке структурування відповідає встановленим вимогам до побудови дисертації.

У **Вступі** чітко сформульовано актуальність дослідження, його наукову новизну, окреслено мету й завдання, предмет і об'єкт дисертації, указано джерельну базу, визначено теоретичне й практичне значення роботи, описано доцільність використання методів наукового пошуку, зауважено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, а також викладено загальну інформацію про публікації з теми дослідження, його апробацію.

Перший розділ дисертації «**Теоретиколінгвістичні засади дослідження мовленнєвого впливу**» відповідає традиціям цього жанру наукової роботи. У ньому відповідно до мети й завдань дисертації досліджено поняття впливу як міждисциплінарного феномену та особливостей його представлення в політичному дискурсі. Грунтовний критичний аналіз потрактування поняття впливу в дослідженнях філософів, психологів, зокрема й у соціальній психології та психології спілкування, фахівців з управлінської діяльності, політологів, а також лексикографічних джерел, уможливив диференціацію його зі схожими поняттями, також дослідженими О. Семенишин, – «маніпуляцією», «переконанням»,

“агітацією”, “пропагандою” тощо» (с. 28–33), а також виділення двох видів впливу: інфлюенсованого, який визначено як «результат короткочасної дії, який утворюватиметься при розбіжностях у кореляції лінгвальних та екстралінгвальних складників або ж створених зумисно розбіжностях і сприймається суспільством як непряма або невідчутна дія», та імпектованого – «результату довготривалої дії, який спрямований на поєднання лінгвальних та екстралінгвальних складників у теорії реалізації комунікативного акту так, щоб закріпити в суспільній свідомості інформацію, наприклад образи політичного іміджу» (с. 34). Цінним з погляду представлення різних мовознавчих підходів до потрактування поняття мовленнєвого впливу є підрозділ 2 першого розділу, який здобувачка завершує цілком виваженим авторським визначенням цього поняття, зауважуючи, що мовленнєвий вплив «передбачає довільну та мимовільну передачу інформації людині (або групі людей) у процесі мовного спілкування в усній та письмовій формах, що здійснюється завдяки лінгвістичним, паралінгвістичним та нелінгвістичним символічним засобам і визначається за рахунок свідомих та несвідомих інтенцій адресанта та цілей комунікації (предметної, комунікативної чи інформаційної), а також пресупозицій та конкретних знакових ситуацій» (с. 41).

Цікавим і теоретично вагомим видається підрозділ 3 першого розділу, в якому досліджено психологічні засади становлення тактик мовленнєвого впливу. Проте, на нашу думку, він дещо обтяжений прикладами реалізації таких тактик у рекламному, а не політичному дискурсі.

Відповідно до стандартів структурування дисертацій у першому її розділі запропоновано лінгвометодологічні засади дослідження мовленнєвого впливу в політичному дискурсі, причому описано як традиційні методи дослідження мовленнєвого впливу: фреймовий підхід, методологія визначення домінантних сценаріїв, методологія співвіднесення когнітивних категорій та прототипів тощо (с. 47), так і цілком новітні, базовані, приміром, на вивченні емоційного інтелекту. Дисертантка слушно зауважує, що вибір методів дослідження тактик впливу в політичному дискурсі має «враховувати соціокультурні, етнолінгвістичні, гендерні

та психологічні фактори, що впливають під час політичної промови на механізм перцепції громадян» (с. 52), і цілком вдало керується цим принципом під час виконання дослідження.

У другому розділі «Стратегії і тактики впливу в сучасному політичному дискурсі» виокремлено низку комунікативних стратегій, які дослідниця вважає ефективними для досягнення політиками мети спілкування, здійснення ефективного впливу на електорат: дискредитації, самопрезентації, викривлення інформації, імунізації, «збереження обличчя» (с. 54). Ураховуючи, що «виробити єдиний підхід до аналізу мовних засобів у межах тієї чи тієї тактики неможливо, оскільки це пов'язано з різним ступенем однорідності мовних засобів» (с. 55), Олена Семенишин «на основі аналізу конкретного практичного матеріалу» (а це «1957 зразків реалізації політиками мовленнєвого впливу, дібраних методом суцільного вибирання» (с. 15-16)!) пропонує власну «класифікацію тактик, що використовують у політичному дискурсі відповідно до обраної стратегії, яка спрямована на створення політичного образу / іміджу завдяки вдалому представленню комунікативної ролі» (с. 55). Таблиця «Класифікація прагмалінгвістичних тактик впливу в політичному дискурсі», запропонована в Додатку Б на с. 233, покращує візуальне сприйняття матеріалу й певних положень дисертації.

Третій розділ «Питомі та запозичені тенденції розвитку організації тактик впливу в політичній комунікації» присвячено висвітленню запозичених методик впливу, зокрема пов'язаних з PR-технологіями: «навішування ярликів», «сяючого узагальнення», «трансферу», «гри в протонародність», «підтасовки карт», «спільний вагон», емоційного резонансу, відволікання уваги або забороненого замовчування, а також дослідженню питомих особливостей українського політичного дискурсу, які в дисертації пов'язано зі стереотипізацією суспільного мислення, що часто реалізується через поняття «зради» та «зміни», концептуальне протиставлення «своїх – чужих».

Висновки ґрунтуються на результатах дослідження, викладених у розділах, поширюють їх зміст і вагу в контексті висунутих авторкою положень.

Робота істотно виграє завдяки таблицям, схемам, які унаочнюють теоретичні положення, покращують візуальне сприйняття матеріалу.

8. Дотримання академічної доброчесності в дисертації та наукових публікаціях. Відсутність (наявність) академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

Дисертація О.І. Семенишин є самостійним, оригінальним і завершеним дослідженням, що відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України. Аналіз тексту дисертації та наукових публікацій дозволяє дійти висновку, що здобувачка дотрималася вимог академічної доброчесності. Фактів некоректного цитування, ознак плагіату, фабрикації, фальсифікації не виявлено.

9. Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Підкреслюючи високий теоретичний рівень дослідження Олени Семенишин «Прагмалінгвістична організація мовленнєвих тактик впливу в політичному дискурсі» та його практичну значущість, варто звернути увагу на певні дискусійні положення і зауваження до роботи, а також висловити окремі побажання.

1. Дослідниця на с. 31–32 слушно зауважує, що «категорія впливу в сучасному політичному дискурсі представлена як форма менеджменту свідомістю, що базується безпосередньо на синтезі найкращих зразків агітації, переконання, маніпуляції, пропаганди, сугестії». Справді, сугестія як «процес впливу на психічну сферу, пов'язаний з некритичним сприйняттям та засвоєнням певної інформації» [Петрик В. М. Сугестивні технології маніпулятивного впливу / [В. М. Петрик, М. М. Присяжнюк, Л. Ф. Компанцева та ін.]. – К. : НА СБ України, 2010] разом з аргументацією й маніпуляцією є одним з механізмів впливу на адресата в політичному дискурсі. Втім, у дисертації не проаналізовано засоби її реалізації, хоча кореляції лінгвальних та

екстралінгвальних складників комунікації, досліджена Оленою Іванівною, часто є засобом саме сугестивного впливу на аудиторію.

2. Грунтовність висновків дослідження зумовлена великою кількістю проаналізованого матеріалу – «1957 зразків реалізації політиками мовленнєвого впливу, дібраних методом суцільного вибирання» (с. 15–16). Утім, потребує уточнення принцип вибору джерелом дослідження політичного дискурсу саме періоду «з 2018 до 2021 років» (с. 15), зокрема те, як на політичний дискурс цього періоду вплинула «тенденція до глобалізації та діджиталізації» (с. 15), як це зазначено у формулюванні об'єкта дослідження.

3. У дисертації політичний дискурс 2018–2021 рр. визначено як гібридний (с. 33, 50, 103 тощо), зокрема зауважено, що «сучасний політичний дискурс є гібридним, поєднує в собі елементи мас-медійного, рекламного дискурсу та дискурсу соціальних мереж» (с. 155). Проте в тексті дисертації відсутня характеристика цієї ознаки політичного дискурсу, тому не зрозуміло, в чому виявляється така гібридність.

4. Одним із безперечних досягнень рецензованого дослідження є вдала спроба описати особливості кореляції лінгвальних та екстралінгвальних складників мовленнєвого впливу на суспільну свідомість у політичному дискурсі. Такий принцип дослідження засвідчує новий підхід до аналізу комунікації, коли кінесика не виступає чимось відстороненим, а є складовою інформаційного обміну, впливу на співрозмовника. У дисертації зrealізовано досить вдалу спробу дослідити взаємодію мовного впливу на адресата і його екстралінгвального супроводу. Але деякі міркування дослідниці вважаємо непереконливими. Наприклад, погоджуючись із тим, що жести «в політичному дискурсі здатні підсилити чи нівелювати вплив», вважаємо деякі жести політиків потрактованими неточно. Так, на рис. 17 (с. 129) не всі політики, на нашу думку, реалізують жест «ОК». Також не можемо погодитися, що жест «демонстрація вказівного пальця» символізує «прагнення до влади» (с. 130). Часто це може бути просто привернення уваги.

5. У другому розділі дисертації дуже ґрунтовно досліджено тактику звинувачення, проаналізовано чималу кількість прикладів її використання в політичному дискурсі, наведено цілком виважені схеми реалізації, зокрема схарактеризовано негативну номінацію опонента через явище, назване дисертанткою «публічний ярлик», «що “конденсує” в собі негативний емоційний заряд, який має сильний вплив на сприйняття читача. У політичному дискурсі ярлик є не що інше, як замаскована форма мовної агресії чи інвективи, основною характеристикою якої є регулярність повторення» (с. 69). Визнаючи наведену описову дефініцію цілком точною (сумнів викликає хіба що характеристика публічного ярлика як замаскованої форми агресії), а опис цього типу вияву тактики звинувачення досить зваженим, маємо застереження щодо потрактування прикладу її реалізації на с. 72: «Яскравим ілюстративним прикладом вірусності ярлика став хештег #ЗЕдебіли у соціальних мережах, під яким підкріплювалось відео зі звинуваченнями дій влади або ж будь-яке звернення чинної влади, яке за допомогою акцентуаційного виділення хештегу, повністю нівелювало свою силу впливу. Весь відеоконтент публікувався з метою більшого емоційного зараження як реакція громадян на дії влади». Просимо пояснити, по-перше, чому гештег «повністю нівелює» силу впливу ярлика, по-друге, яку функцію виконував ярлик у наведених прикладах: емоційного впливу на громадян чи вираження реакції громадян?

На жаль, у роботі трапляються випадки неправильного чергування прийменників і префіксів *у/в* (наприклад, авторка часто вживає лексему *у*плив після слова, що закінчується голосним (поняття «*у*пливу» на с. 21, об'єкта *у*пливу на с. 43 тощо), *регуляторів в* політичному на с. 133), *з/зі/із* (*з* структур на с. 2); лексичні помилки, як-от: *об'єм* поняття (с. 15), *менеджменту* свідомістю (с. 32), *як правило* замість *зазвичай* (с. 42), зокрема нерозрізнення паронімів *лінгвістичний* – *лінгвальний* (с. 41), *передвиборчої компанії* – *кампанії* (с. 145), *змістовне* – *змістове та ідейне наповнення* (с. 175); графічні недогляди (*пропоганда* замість *пропаганда* (с. 32), два варіанти написання

пресупозиція на с. 155 та *пресуппозиція* на с. 41, *прагматичних концепцій* мовлення на с. 35, *гендерні* на с. 52, *обманливості* на с. 176); орфографічні (*проект* і похідні замість *проєкт* на с. 33, 38), граматичні (*терміну* замість *терміна* в родовому відмінку однини, коли йдеться про «слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо» (СУМ–11) на с. 22, 29, 36, 41, 80 та ін.), синтаксичні та пунктуаційні огріхи (напр., ...*лексичний, а також негативно маркована лексики* (с. 84), непотрібні інтервали між тире й цифрами (2018 – 2021), пропущені коми (зокрема у формулюванні предмета дослідження на с. 15, для виділення відокремленого означення *атрибутив утворених від* на с. 72 тощо), оформлення рубрикації, що не відповідає вимогам чинного правопису, на с. 23–24, 26, 64, 75, 184 та ін.) тощо.

10. Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей.

Висловлені міркування та зауваження не є концептуальними, не ставлять під сумнів наукову концепцію дослідження, його теоретичної та практичної значущості, не знецінюють вагомості отриманих результатів і не впливають на загальне позитивне враження від дисертації. Здебільшого вони зумовлені складністю предмета дослідження, його мінливістю залежно від суспільно-політичних умов, а також намаганням дисертантки проаналізувати не лише суто лінгвістичні категорії, а й урахувати їх зв'язок з екстралінгвальними особливостями політичної комунікації.

11. Загальна оцінка дисертації та наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з огляду на дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам.

Дисертація Олени Іванівни Семенишин з теми «Прагмалінгвістична організація мовленнєвих тактик впливу в політичному дискурсі», подана до захисту в разову спеціалізовану вчену раду Українського державного університету імені Михайла Драгоманова зі спеціальності 035 Філологія галузі знань 03 Гуманітарні науки за актуальністю обраної теми, науковою новизною.

